

Марина КАФТАН
Олександра КОЗОРОГ
Ірина КОСТЮК
Володимир СЕЛІВАНЕНКО
Ігор ЦЕУНОВ

УКРАЇНА І СВІТ: вступ до історії та громадянської освіти

Методичні матеріали для пілотування
у 5 класах експериментальних закладів
загальної середньої освіти

Уроки 19–20 (березень)

Тема 10. Історико-етнографічні регіони України

Урок 19. Історико-географічні регіони України та світу

*Чим відрізняються окремі регіони країни?
Як вони утворюються? Що таке «мій край»?*

Обґрунтування й особливості заняття

Тема 10 є прикладом інтеграції українознавчого змісту через поєднання історико-географічних знань і знайомства з етнографією як наукою та галуззю сучасних досліджень для поглиблення розуміння другого розділу «Моя країна — Україна». Цей матеріал є підґрунтям для продовження формування геопросторової компетентності, плекання громадянської позиції та патріотизму. Зміст уроків теми 10 є сполучною ланкою між темами 8, 9 і наступними 11–13. Внутрішньокурсорові зв'язки, які чітко прослідковуються між цими уроками як на рівні змісту, так і на рівні видів навчальної діяльності, дозволяють працювати над системним мисленням п'ятикласників. Урок 19 є меншим за обсягом матеріалу та дає можливість продовжувати вибудовувати розуміння поєднаності українських сюжетів і прикладів із всесвітньої історії. Урок 20 є достатньо великим, однак учитель має самостійно вирішити, яка з його частин є пріоритетною та дозволяє досягти поставлених освітніх завдань.

Урок 19 містить також достатньо картографічного матеріалу, який має допомогти учням актуалізувати знання з природознавства, отримані в початковій школі; зміцнити їхні навички використовувати карту як джерело знань і поєднувати інформацію з карти та інформацію з розповіді вчителя чи текстів уроку. Матеріали уроку дають змогу працювати над розвитком читання з розумінням, умінням висловлювати свою думку усно і письмово, працювати в групі та накопичувати інші наскрізні вміння, передбачені ДСБСО.

Оскільки матеріали теми 10 передбачають роботу над поняттям «рідний край», варто підготувати такі навчальні матеріали, за допомогою яких учні могли б побачити особливість свого регіону та його місце в культурній палітрі країни.

<p>Пропонований зміст</p>	<p>Які історико-географічні регіони є в Україні та як вони сформувалися. Що таке «мій край».</p> <p>Що таке «історико-географічний регіон». Приклади історико-географічних регіонів в Україні та світі</p>
<p>Очікувані освітні результати</p>	<ul style="list-style-type: none"> — виокремлює основні елементи карти та пояснює їх значення; — зіставляє картографічну інформацію різних історичних періодів; — співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо); — розрізняє відносно сталі та змінні об'єкти карти; — визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно-історичних пам'яток, місця історичних подій; — позначає розміщення об'єктів на карті, прокладає уявні маршрути, визначає відстані
<p>Пропоновані види навчальної діяльності</p>	<p>Співвіднесення даних карти історико-географічних регіонів України з розповіддю вчителя.</p> <p>Коментоване читання тексту з історії рідного краю.</p> <p>Мандрівка (за картою) історико-географічними регіонами України (з прокладанням уявних маршрутів, визначенням відстаней).</p> <p>Послідовне викладення інформації, будівання виступу з дотриманням структури</p>
<p>Змістова лінія, що реалізується під час вивчення теми</p>	<p>Людина і природа. Людина і світ уявлень та ідей. Людина і суспільство</p>

Хід уроку**Актуалізація знань****Крок 1 (2 хв)**

1. Попросіть учнів пригадати, що таке «велика» та «мала» батьківщина. За потреби зверніться до уроку 6.
2. Попросіть пригадати, чим може наповнюватися карта України (за матеріалами попереднього уроку діти назвуть: з імен визначних мешканців України в минулому і тепер, з культурно-історичних пам'яток, з гербів тощо).
3. Оголосіть тему уроку чи запишіть її на дошці / виведіть на екран.

Вивчення нового матеріалу**Крок 2 (5–8 хв)**Варіант 1.

Попросіть роздивитися карту на с. 39 (або покажіть її на екрані).

У підготовленому класі можна одразу розпочати обговорення запитань 1 і

3. За потреби підказуйте дітям інформацію з матеріалів пункту 1 (текст до карти).

Варіант 2.

Дайте завдання індивідуально прочитати текст пункту 1 і роздивитися карту на с. 39, звертаючи увагу на умовні позначення, для того, щоби підготувати відповідь на запитання 1. Після виконання завдання проведіть обговорення, запитуючи учнів вибірково, що впливає на відмінності в житті людей на різних територіях. Під час обговорення використайте запитання 3.

Крок 3 (10–12 хв)

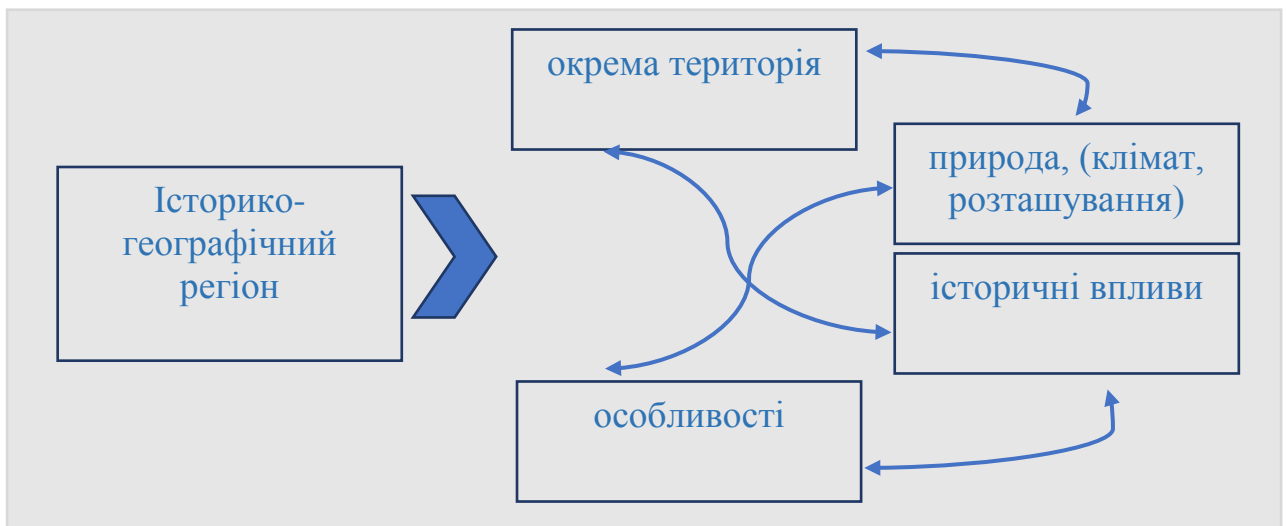
Організуйте роботу в парах над завданням 4. Попросіть після роботи над картами на с. 39–40 відповіді записати в зошит. Попросіть кількох учнів озвучити свої відповіді. Вони мають збігатися.

Як варіант, можна запропонувати укласти на основі вищезазначених карт таблицю, зазначивши в її правій колонці назви адміністративних областей, які окреслюють історико-географічні регіони.

Назва регіону / історичної області	Сучасне розташування на адміністративній карті
Волинь	
Полісся	
Галичина	
Закарпаття	
Буковина	
Поділля	
Середнє Подніпров'я	
Чернігово-Сіверщина	

Запорозжя	
Слобожанщина	
Донеччина	
Причорномор'я	
Таврія	
Крим	
Бессарабія	

Решта тексту пункту 1 (після завдання 5) є складною інформацією. Слід організувати роботу над нею як розповіддю вчителя із застосуванням карти для показу всіх історико-географічних назв, які зустрічаються. Головна мета роботи з картою — навчитися визначати історико-географічний регіон. Щоб легше було учням пояснити матеріали, варто використати схему поняття (вчителю треба намалювати її самостійно або в сильному класі — разом із учнями, коментуючи зв'язки між окремими елементами пояснення).

Крок 4 (10–15 хв)

Запропонуйте учням ознайомитися зі змістом пункту 2 «Історико-географічні регіони поза межами України» і сформулювати три прості й два складні запитання до нього (як до тексту, так і до карти).

Якщо учні мають навички взаємооцінювання — запропонуйте в парах чи трійках обрати два найвдаліші запитання з переліку та пояснити свій вибір. Заохочуйте запитання, які виходять за межі репродуктивного відтворення змісту і розвивають ерудицію школярів. За наявності навчального часу можна провести ранжування трьох найцікавіших, на думку учнів, запитань і запропонувати пошукати відповіді на них як самостійну творчу роботу. Вчителю слід дбайливо ставитися до пропозицій учнів, непомітно спрямовуючи їхній пізнавальний інтерес на такі запитання, які можуть слугувати основою для вивчення подальшого матеріалу, — про етнографію, багатокультурність, заняття і звичаї тощо.

Крок 5 (7–8 хв)**Варіант 1.**

Опрацюйте поняття «рідний край». Передусім варто мати карту свого регіону / області / району. Також корисно дізнатися в учителя початкових класів, який навчав цих дітей, чи був у них подібний матеріал у 3–4 класах та як саме він був представлений. Якщо відповідь позитивна, то після роботи над картами на с. 40 організуйте виконання завдання 3 на с. 44 у класі. За наявності контурних карт запропонуйте позначити за вашою допомогою / за зразком «свій» історико-географічний регіон.

Варіант 2.

Мініпроект на три тижні.

Робота над пунктом 3 може бути організована як мініпроект у кількох малих групах у позаурочний час і представлена на уроці після вивчення матеріалів уроку 23. Також частиною цього мініпроекту може бути відвідування краєзнавчого музею або меморіального музею історичної особи. Така робота буде відбуватися відповідно до запитань 4–5 на с. 45.

Підсумки уроку**Крок 6 (3–4 хв)**

Застосуйте елемент самооцінювання.

Попросіть учнів методом «світлофор» визначитися з досягненням навчальних завдань уроку. Називайте з невеликими паузами в 10–12 секунд очікувані результати:

- називати історико-географічні регіони України;
- знаходити на карті історико-географічні регіони України;
- пояснювати, що означає поняття «історико-географічний регіон»;
- наводити приклади історико-географічних регіонів в Україні та поза її межами;
- пояснювати причини різноманітності історико-географічних регіонів.

Попросіть учнів підняти зелену картку, якщо вони готові продемонструвати результат, жовту картку, якщо не впевнені у своїй готовності, і червону картку, якщо вони не готові дати відповідь.

Не коментуйте результати опитування. Попросіть усіх учнів удома попрацювати з картами та вивчити матеріали уроку.

Урок 20. Етнокультурні особливості регіонів України

Що таке етнографія?

Якими є етнокультурні особливості регіонів України?

Обґрунтування й особливості заняття

Урок 20 містить значну кількість текстового та візуального матеріалу для того, щоби п'ятикласники змогли сформуванати уявлення про науку етнографію і зрозуміти предмет зацікавленості сучасних дослідників народної побутової культури. Важливим компонентом уроку є продовження розмови про відмінності між історично-географічними й етнографічними регіонами України та наголошення на їх єдності в межах національної держави. Матеріали уроку більше спрямовані на український етнічний компонент, однак дають можливість поглиблювати розмову про багатокультурність українського суспільства, водночас не зводючи її лише до етнічної складової.

За можливості заплануйте роботу над матеріалами уроку на дві навчальні години. Зверніть увагу, що в цьому уроці дуже добре реалізується змістова лінія «Людина і світ матеріальних речей», яка мало була присутня в попередніх уроках першого та другого розділів.

У матеріалах уроків 19 і 20 міститься рекомендація відвідати місцевий краєзнавчий чи меморіальний музей. Якщо це складно реалізувати, вчителю варто підібрати зображення із доступних оцифрованих колекцій подібних музеїв для роботи за цією змістовою лінією. Зокрема корисний і придатний матеріал можна знайти в колекції «Музеї онлайн» газети «День»: <https://incognita.day.kyiv.ua/exposition>.

Дуже корисним з огляду на збагачення матеріалів уроку візуальним рядом є онлайн-тур «Музеями України просто неба» <https://museums.authenticukraine.com.ua/ua/>.

Також можна використати онлайн-ресурс «Музейний портал» <https://museum-portal.com.ua/museums/ua>.

Пропонований зміст	<p>Які історико-географічні регіони є в Україні та як вони сформувалися. Що таке «мій край».</p> <p>Що таке «історико-географічний регіон». Приклади історико-географічних регіонів в Україні та світі</p>
Очікувані освітні результати	<ul style="list-style-type: none"> — виявляє чинники, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів); — наводить приклади історичних пам'яток та інших проявів присутності минулого в сьогоденні — топоніміка, лексика, фольклор, соціальні практики тощо; — визначає риси / ознаки артефакту (музейного об'єкта), писемного та візуального джерела; — добирає приклади, які розкривають поняття / терміни, що використовуються в межах теми
Пропоновані види навчальної діяльності	<p>Добирання і переглядання етнографічних матеріалів, визначення змісту поняття «етнографія».</p> <p>Дослідження впливу географічного положення і природних умов на формування етнокультурних особливостей регіонів.</p> <p>Створення візуального представлення (малюнок, асоціативної схеми) свого та інших історико-етнографічних регіонів</p>
Змістова лінія, що реалізується під час вивчення теми	<p>Людина і світ матеріальних речей. Людина і світ уявлень та ідей. Людина і природа. Людина і суспільство</p>

Хід уроку

Актуалізація знань

Крок 1 (3–4 хв)

Проведіть обговорення запитань 1–2 на початку матеріалів уроку.

Якщо учням складно дати відповідь на запитання 1, не пояснюйте значення слів і не надавайте власну відповідь, лише зверніть увагу на першу частину складних слів і запишіть на дошці / аркуші *етно-*. Повідомте, що наприкінці уроку всі учні зможуть дати відповідь на це запитання.

Вивчення нового матеріалу

Крок 2 (15–18 хв)

1. Проведіть мінілекцію за матеріалами пункту 1. Запишіть визначення поняття «етнографія», звертаючи увагу на етимологію слова.

2. Об'єднайте учнів у кілька малих груп. Запропонуйте опрацювати матеріали уроку за джерелами 1–5 і текстом пункту 2. Попросіть підготувати для загального обговорення відповіді на запитання 3, 6. Інші запитання мають допоміжний характер для опрацювання джерел.

Вислухайте відповіді учнів.

Познайомте учнів із поняттям «артефакт». Також зверніть увагу на етимологію слова: *artefactum* — штучно зроблене.

Формуйте на дошці чи окремому аркуші перелік ключових слів, які відображають предмет вивчення науки етнографії: *вбрання, прикраси, візерунки, вишивка, звичаї і традиції, народні пісні*. Цього переліку можна не робити у класі з більшістю учнів з високим рівнем навчальних досягнень, а дати це завдання як створення хмари слів.

Під час фронтальної бесіди обговоріть завдання на с. 51 щодо книги української дослідниці Оксани Косміної «Традиційне вбрання українців». Повідомте, що книга складається з двох великих томів: «Том 1. Лісостеп. Степ», «Том 2. Полісся. Карпати», і запитайте, з чим може бути пов'язаний такий розподіл змісту між томами. Також проінформуйте, що ці книги були розкуплені дуже швидко й у книгарнях їх уже немає. За потреби можете показати обкладинки інших книг зі схожим змістом. Наголосіть, що етнографія — сучасна наука.

Крок 3 (15 хв)

1. Організуйте індивідуальну роботу учнів із текстом пункту 3 та зображеннями на с. 52–53 (крім сучасної фотографії на с. 53), обговоривши спочатку старовинні світлини. Скажіть, що учні мають визначити ключове слово для цього матеріалу (ОДЯГ).

2. За наявності навчального часу коротко розкажіть про національну кухню або залишіть цю частину уроку на **домашнє завдання**. Додайте до переліку ключових слів науки етнографії — *національні страви*.

Запитання 7 на с. 54 також можна подати **як домашнє завдання**.

Крок 3 (7–8 хв)

Проведіть обговорення завдання 6 на с. 54.

Підсумки уроку

Крок 4 (5–7 хв)

Поверніться до запитання 1 на с. 46 (якщо учні не могли на нього відповісти)

Запропонуйте записати відповідь на запитання «Що об'єднує етнічну культуру українців?».

Запропонуйте продовжити речення:

- *«Етнографія — це наука, яка вивчає...»*
- *«Без досліджень учених-етнографів...»*

Запитання 2 на с. 56 може також стати частиною роботи над мініпроектом з уроку 19.